

זע נ הוריר ר אליהו בן בת שבע ז"ל
לאה אירן בת טאוס ז"ל

ברכות קריאת שמע

4 ברכת אהבת עולם

התפילה, שהיא הפגישה הבלתי אמצעית בין נשמת האדם לבין קונו ואדונו, מלך העולם, צריכה הכנות והכשרות כדי שלא נחמיץ את הניצול המלא של הרגעים האצילים בהיותנו מחוסרי הכנה. על כן הקדימו וצינרו חז"ל לתפילה פרקי תורה ומצוה שיעורו בהכנת הרגעים הגדולים אליהם אנו נכנסים בתפילת העמידה.

בבוקר ובערב סידרו את קריאת שמע, שהיא מצוה בפני עצמה, בסמוך לתפילה, כיון שקריאת שמע, שמילותיה חודרות עד עמקי הנפש המוכנה להימסר לפני בוראה למען קדושת שמו, בכוחה לרומם אותנו עד שנוכל להיות דאויים ומוכנים בעמידה לפניו. את מצות קריאת שמע בבוקר עיטרו בברכות לפנייה ולאחריה, והן מהוות יחד איתה חטיבה שלמה הנקראת קריאת שמע וברכותיה, או "תפילת יוצר", על שם פתיחת הברכה הראשונה: "יוצר אור".

2 ברכת יוצר

הברכה הראשונה המקדימה את קריאת שמע הינה ברכת "יוצר אור". הברכה מדברת על חשיבות היצירה האלוהית שענינה הכולל הוא קיום והעדר, או במילים אחרות אור וחושך. האור הוא יסוד הקיום, ועל כן הוא גם יסוד הטוב, וכל מכשירי האור הם בעצם מכשירי הטוב, כפי שזכר בברכה: "טוב יצר כבוד לשמו מאורות נתן טביבות עוז". לעומת זאת החושך, השולל, הרע, הוא לכאורה מרוחק מהיצירה ואין בו שבה לכורא. אף על פי כן, ודוקא ביום, אנו משבחים את הבורא לא רק על יצירת האור כי אם גם על בריאת חושך.

3 האור והחושך

מה מירושו של דבר זה? מצד אחד ברור שכל מעשי ה' הם אך ורק לטובה ואין רע יורד מן השמים, אולם מצד שני קשה, הרי החושך הוא רע? מכאן עלינו להבין שאם ה' בורא חושך בודאי סיבתו היא טובה, גם אם כרגע אין הדבר מובן כל כך. כדברי ירמיה הנביא אל גולי יהודה בבבל: "כי אנוכי ידעתי את המחשבות אשר אנוכי חושב עליכם נאם ה' מחשבות שלום ולא לרעה".

פעמים שהאור הוא עצום כל כך שאינו נקלט בגלל חוסר כח המקבלים, ולכן יש צורך בהפסקה זמנית על מנת שנוכל לקבל את האור במנות קצובות שנוכל לעמוד בהן. דבר זה אנו חווים על בשרנו מדי יום ביומו כאשר אנו זקוקים ללילה-למנוחה, ורק אחרי היום נמשך בגבורתו. על פי זה, לא רק שהחושך איננו מבטל את האור, אלא הוא סיבה לעלייתו ולהשתלמותו הגדולה.

בזאת מתבררת לשון הברכה: "יוצר אור ובורא חושך עושה שלום ובורא את הכל". החושך, הנראה כאויב, נתפס בסופו לאוהב, ובזאת מתאפשרת בריאת "הכל" הכללי והשלם.

גם בהלכה ישנו ביטוי לחשיבות החושך לטובת האור. נפסק בש"ע, על פי הגמרא במסכת ברכות, שאם אדם באמצע ברכת "יוצר אור" טעה והזכיר את נוסח ברכת תפילת הלילה- "המערב ערבים" ואחר כך נזכר וחתם בברכת היום "יוצר המאורות", יצא ידי חובתו ואין צורך שיחזור שנית, שאין הלילה והחושך מהווים הפסקה לענין היום והאור. כך נוכל לראות כיצד ההלכה מבטאת את עומקה של אמונתנו ותפיסת חיינו.

בכך נוכל לדעת שגם אם אחרי עשרות שנים של אור מאז הקמת המדינה אנו נמצאים כרגע בתקופה של חושך, אין לחשוש מפניו יותר מדי. היוצר אור הוא שעתיד לגול את החושך מפני האור ולחדש את מעשי בראשית. והוא בכוחו יעשה שחושך זה יהפך לסיבת אורה גדולה יותר ומקיפה יותר ויותר את בית ישראל כולו.

6

פירוש זה, הלילה נחשב בטול העולם כאשר הוא חושך ולא אור, ובלילה נחשב העולם כמו פקדון שהוא ביד אחר ומאמין לו כי כאשר יהיה מגיע השעה יחזיר לו הפקדון, לכן העולם שהוא כאלו אינו כליל, אנו אומרים כי אנו מאמינים בו ית' אשר אצלו זכידו העולם ולכן יש לומר אמת ואמונה כלילה. אבל ביום העולם נמצא יש לומר אמת ויציב, כי כאשר יצא העולם אל הפעל אין לומר אמת ואמונה רק אמת ויציב כי המציאות הוא טוב, ולכן יש להזכיר בו גם כן הטוב והחסד שעשה עם העולם כאשר נראה ונמצא הטוב והזו ביום. ופי' זה מוכיח במדרש (הובא בתוס' שם) שאמרו כי תקנו אמת ואמונה ערבית על שם חדשים לבקרים רבה אמונתך, שהאדם מפקיד נשמתו ביד הקב"ה ומחזירה לו, לאו דוקא הנשמה רק כל העולם נחשב כלילה כאלו אינו והוא ביד הקב"ה וביום מחדש אותו, ולכן תקנו כלילה אמת ואמונה וביום אמת ויציב, ופי' זה אמת ואמונה.

ובגמרא (שם י"א ע"ב) פליגי אם לומר אהבה רבה או אהבת עולם, והגאונים הכריעו לומר בשחרית אהבה רבה וערבית אהבת עולם. כי ההפרש שבין אהבה רבה ובין אהבת עולם, כי אהבה רבה הברכה היא על גודל האהבה, ואהבת עולם על נצחית האהבה הזאת וכל אחד הוא ענין מיוחד. גודל האהבה בפני עצמה ונצחית האהבה בפני עצמה. ולפיכך פליגי למר עדיף גודל האהבה ולמר עדיף נצחית אהבה, ולפיכך הכריעו לומר בשחרית אהבה רבה כנגד מדת היום, שהיום יש בו פנים מאירות פנים של אהבה יתירה לכן אומרים ביום אהבה רבה, אבל כלילה יותר מסתבר לומר אהבת עולם, שאין כלילה פנים מאירות רק שאנו מאמינים בו אף כי כלילה שהכל הוא ביד הש"י כמו שאמרנו אנו מאמינים בו שתהיה האהבה נצחית מבלי שנוי.

ברכת אהבת עולם, או ברכת אהבה רבה לפי הנוסחאות השונות, נוספת לפני קריאת שמע. יש לברר מה הקשר בין ברכה זו ותוכנה, לבין הברכה שלפניה- "יוצר אור", ובין קריאת שמע שאחריה? ובמה היא מהוה, עם כולם, חטיבה אחת בלתי נפרדת?

ראשית נתבונן בתוכנה של הברכה. הברכה פותחת באהבה הגדולה שה' אוהב אותנו, אבל במקום לדבר על הביטויים של אותה אהבה כמו: יציאת מצרים על ניסיה' ונפלאותיה, הכניסה לארץ, בנין המקדש, מלכות ישראל וכל ההישגים הגדולים של הדורות, ישנה בקשה על לימוד תורה בכל מדרגותיה: "לשמעו ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים את כל דברי תלמוד תורתך". לקראת סיום הברכה אנו עוברים לנושא אחר, ומבקשים מה' ישועה לעמו וגאולה שלמה בארצו. כאן באות מילות הסיום המזכירות את בחירת ה' בישראל מל עם ולשון, והחתימה "הבחר בעמו ישראל באהבה".

ובכן שני דברים בברכה אחת: ישראל, אבותינו ועתידינו מצד אחד, ותורת ה', מצוותיה ותלמודה מצד שני. לפי הפתיחה והחתימה נראה שהעיקר הוא אהבת ה' לישראל, ולפי התוכן הפנימי נראה כאילו הנושא המרכזי הוא חשיבותה של התורה, קיומה ולימודה.

בולטת יותר חשיבות ענין התורה בברכה זו, מתוך ההלכה שפוסק הש"ע" בברכות השחר. כידוע, אחת הברכות החשובות ביותר במסגרת ברכות הוודאה על תקומת גופנו והארת החיים בתוכו המתחדשת בבוקר עם סילוקו של הלילה והתרדמה המקפאה את הויית החיים ועוצרת אותם עד שוב היום ואורו, היא ברכת התורה. כותב הש"ע, שברכת "אהבת עולם" פוטרת את ברכת התורה אם למד מיד בלי הפסק. כלומר, אם מאיזו סיבה לא בידך האדם את ברכת התורה לפני התפילה ונזכר מיד אחרי התפילה, אם הספיק ללמוד משהו של דברי תורה הרי שברכת אהבת עולם הוציאה אותו ידי חובה.

אהבת ישראל היא אהבת התורה

קצת קשה איך יוצאים ידי חובה בברכת התורה כאשר החתימה כאן היא "הבחר בעמו ישראל באהבה"? אלא שמתוך זה מתברר מעל לכל ספק שהתורה, חוקיה, מצוותיה ומשפטיה הם הביטוי הגלוי של אהבת ה' לישראל, שהיא התוכן הפנימי של התורה כולה. אין להפריד בין לימוד התורה לבין אהבת ישראל, שהיא נשמת התורה.

לכן, לפני שאנו באים לרגע הגדול של יחוד השם בעולמו בקריאת שמע, אנו עוברים את שתי התחנות בדרך. הכרת העולם ביפיו והדרו, וברכת השבח על אורו ומאורותיו, ופנימה מזה בתחנה הקרובה אל ה', אנו מתקרבים אל לב העולם, רצון ה' המתגלה על ידי עמו ועבדיו אשר הוא בחר ובוחר באהבה. בחירה זו ואהבה זו הן גם המוציאות מכל ספק וחשש את דבר גאולתנו ופדות נפשנו, כי גאולת ישראל היא באמת גאולת התורה וגאולת דבר ה' השבוי בין הגויים וחשכתם. וכשם שאור היום מנצח את הלילה והוא הקובע את צורת העולם, כך אורו של ישראל יבקע את חשכת הערב ויאיר לארץ ולדרים עליה בדבר ה' אשר בפיו.

אמן ה.ס.ס. אמתה בלתי אבי וזש ה' הכין ארץ. מ. 100-90

ולפי' המפרשים שאמרו כי תקנו אמת ויציב בשחרית ואמת ואמונה ערבית, מפני שהלילה הוא סימן לגלות שאנו יושבים בחשך ומצפים לאור הגאולה ולכן תקנו אמת ואמונה ערבית. בודאי יש לומר אהבת עולם דוקא כלילה, לומר גם כן כי הש"י אוהב אותנו אהבת עולם ואף בגלות אהבתו אמונה וכמו שאנו אומרים אמת ואמונה שאנו מצפים לאור הגאולה ומאמינים בו יתברך שלא עזב אותנו, כי אנו אומרים כי האהבה הזאת היא אהבת עולם ולא יעזוב אותנו לנצח. אבל הפי' כמו שאמרנו כי שייך אצל אמת ויציב אהבה רבה ואצל אמת ואמונה אהבת עולם, כי כל אמונה שלא ישקר לעולם היא נצחית:

לויגור אלה אהבת אמתה בלתי אבי וזש ה' הכין ארץ. מ. 100-90

יהודי ומיוחד שולט בשבעה ריקעים ובארץ מושל בארבע רוחות העולם.

אדון הכל היה והיה ויהיה

והא האלוה שלנו, שהוא תקין בעל היכולות ובעל הכחות כלם

סא דין פמה צריך לדקדק ולכונן בקריאת שמע, ובו כ"ו סעיפים:

א. יקרא קריאת (א) שמע (ב) (ג) בכונה (ד) ברתת וזויע: ב. יאשר אנכי מצוך היום הנינו לומר, בכל יום יהיו בעיניך פחדשים, ולא כפי שפכר שמע אותו הרבה פעמים שאינו

מצות ק"ש צונו הש"י ליחד שמו ערבית ושחית, כי כך מחויב בערבית להודיע כי בליה בהעדר האור כל הנבראים כאלו יש בהם העדר הוא החושך, ואז יש ליחד שמו כי הוא יתברך אלה מצד הזה שכלם יש בהם העדר כמו שמורה הליכה והוא קיים לכך הוא אחד. ובינו הכל נמצא, ולכן יש ליחד שמו כן כי מאתו נמצא הכל כמו שבערב אליו נאספ הכל והכל נמסר בידו כדכתיב (תהלים ל"א) בידך אפקיד רוחי, וכך מאתו נמצא הכל ובבקר שהכל נמצא יש ליחד שמו כי הוא אחד כי ממנו נמצא הכל והנה הוא אחד הן מצד הערב שאלינו נאסף הכל בידו הוא ית' אחד, הן מצד הבוקר שהכל נמצא הוא אחד כי מאתו נמצא הכל ומאחר שמאנו נמצא הכל הוא ית' אחד ואין וולתו, ועל זה באה מצות ק"ש בערב ובבקר.

חביב (ה) אצלו: ג. יקריאת שמע לש רמ"ה תבות, וקרי (ו) להשלים רמ"ח כנגד איברי של אדם (ז) מסים שליח צבור (ח) ה' אלהיכם אמת (ט) וחזרו ואמר קולו רם (י) [נס (י) ה' אלהיכם אמת: הגה וקנה כל אדם יוצא, האילן ושומעין מפיו של שליח צבור שלש תבות אלו (כ"י כשם א"ת), ואם החזיר רוצה גספון לאקום עם השליח צבור, אין אסור (ג) (יא) דבר ויכיר צמח: יאם הוא קורא פניהו [כנן (ד) (יב) ב"טו ונין שפ' אמת וצ"ב' שעולים משעים, והם כנגד שלשת שמות התנ"ה, שכל שם עולה עשרים ונש וארבע אותיות הם שלשים: הגה ויש עוד טעם אחר בדבר, ד"טו ונין עולין משעים, ונקראת נחשבת אחר, (יג) גרי משעים ואם כנגד השם פקריאחו ובכתבתו, וט"ו קאלו אחר ה' אלהיך אמת (ממתיק שיהיה מ"ח וא"ת), ויש שכתבו דכל קורא קריאת שמע בחידי (יד) יאמר אל קולו נאמן (ט) שמע וגו', פי שלש תבות אלו משלימין המנון של רמ"ה, והוא במקום אמן שיש לעלות אחר פרוץ הבורח כצמח: יאשר אמת אלו משלימין המנון של רמ"ה, עם הצבור לא יאמר אל קולו נאמן, רק (טו) יאמר אמן אחר השליח צבור קשמים הנקרא, (טז) וכן ויהיו וכן הוא: ד. ינהיגין לקרות פסוק ראשון בקול רם כדי לעורר הפננה: ה. ינהיגין לפתן (ו) (ז) [נס (י) ודיקום על פניהם בקריאת פסוק ראשון, כדי שלא יספול בדבר אחר שמונעו מלכונן: ו. יצריך (יח) להאריך פתיית של יאחד' כדי שימליך הקדוש ברוך הוא בשמים ובאצן, השלוח רומן הקטטורות שבאמצע ג' התי"ת, ויאריך גדלות של אחד שער שישלש שהקדוש ברוך הוא יחיד בעולמו ומושל בארבע רוחות העולם, (יט) ולא יאריך יותר מפשעור זה, יניש נהגים להטות הראש כפי (ו) (כ) הפחשקה מעלה ומטה ולארבע רוחות: ז. יאריך (מ) [נס (מ) כאלה תהא קרי'ש: ח. ילא יחטף בחי"ת ל'לא יאריך פאל'ף: ט. מאסור לומר (כב) 'שמע' (ט) שפי פעמים, (כג) *בין שופל תבות שאומר שמע שמע, בין שופל (כד) הפסוק ראשון:

(ב) בכונה. אלהיו רבא יכיא בשם הכלבו, והוא בירושלמי סוף פרק קמא דברכות, דבקריאת שמע מרמז עשרת הדברות: כ"ה אלהינו מרמז "ה' אלהיך"; דבור "לא יהיה לך"; ובפסוק "ואהבת" מרמז דבור "לא תשא", ומאן דרחם למלפא לא משפיע בשמה לשקרא; ובפסוק "ואכתבתם" דבור "לא תכתוב" ו"לא תהגב", דבור "לא תגב", ולא תאסף דגן חבדך; ובפסוק "ואכתבתם מהרה", דבור "לא תרצח", ומאן דקטל וקטל: יתקטל; ובפסוק "למען ירבו ימיכם", דבור "אך את אביך"; ובפסוק "ולא תחרו וגו' ואחרי עיניכם", דבור "לא תנאף"; ובפסוק "למען תזכרו" וגו', דבור "זכור את יום השבת", שהוא שקול ככל התורה; ובפסוק "אני ה' אלהיכם", דבור "לא תעשה כדבר עד שקר". על-כן צריך האדם להתבונן בהם בעת אמירת קריאת שמע, כדי שלא יבא לעבר על אחת מהן: (ג) באימה ויראה. ויראה (ד) באימה ויראה זו היא באפן זה, שיכונן בשעה שהוא קורא את שמע לקבל עליו על מלכות שמים, להיות נהרג על קריאת השם המיוחד, וזהו: וקבל נפשך, אפלו נוטל את נפשך, ועל זה אמר הכתיב "כי עליך הורגנו כל היום", כי אז בכונה זו יקראנה באימה ויראה ורתת וזויע: (ד) ברתת וזויע. קמב הטור בשם רב עמרם: לשונה איניש לקריאת שמע בכל זמן דקרי לה פפורטקמא חדשה והוא פמב צווי הפלך על בני מדינתו, ויחשוב כלבו: אלו מלך בשר ודם

רמ"ח. קריאת במדרש הנעלם: פתח רבי יהודה ואמר "רפאות התי לשוך וקשי לעצמותיך", התורה היא רפואה לגוף ולעצמות בעולם הזה ובעולם הבא, דאמר רבי יהודאי אמר רבי נתמיה: בקריאת שמע רמ"ה תבות כמנן איברי של אדם, והקורא קריאת שמע כחוקו, כל איבר ואיבר נוטל תבה אחת ומתפרא בו, ודא "רפאות התי לשוך" וכי, וקלא בקריאת שמע אין שם אלא רמ"ה תבות, וכי, מאי תקנתה? תקנו שיהא שליח צבור חוזר שלש תבות, ומאן ניהו? ה' אלהיכם אמת, כדי להשלים רמ"ח תבות על הקהל וכי;

הפסוק המרכזי בחובת הכוונה

אולם באיזה חלק מהם הכוונה מעכבת, כלומר שאם לא התכוון באותו חלק לא יצא ידי חובה ועליו לחזור ולומר הכל מחדש? נאמר בגמרא ונפסק בש"ע שהכוונה המעכבת היא בפסוק הראשון בלבד: "שמע ישראל ה' אלוהינו ה' אחד". כיון שכוונה זו היא כל כך חשובה והרבות בה הוא כל כך חיוני יש לעשות הכל כדי להתאמץ ולא להכשל במחשבה חולפת שתפריע. לכן, רצוי לעשות הפסקה קטנה מיד אחרי סיום הברכה, "הבוחר בעמו ישראל באהבה", ולהתבונן במחשבה שעתה אנו הולכים לעשות את תפקידנו היקר שהוא הגרעין המרכזי ותמצית כל חיינו בעולם. להכריז לכל ישראל ולעולם כולו שה' הוא אלוהינו אלוהי ישראל, הוא ה' האחד. ואת כוחותינו המעשיים השואפים לעבוד לפניו. מילים אלו שאנו מוציאים בפה מרכזים בתוכם את כל חיינו, כל היותנו שלנו ושל כל דורות ישראל, כל תורתנו שכתב ובעל פה, כל ההלכות והמצוות שאנו חיים מהבוקר ועד הערב. כל מאבקנו ההיסטורי עם כוחות הרע של הגוים מאז יצחק וישמעאל, יעקב ועשו, דוד וגית, מרדכי והמן, יהודה המכבי ואנטיוכוס, ר' עקיבא ואדרינוס הרשע, קהילות ש"ס והצלבים, יהודי ספרד והאינקוויזיציה, יהדות פולין והקווקסים, יהודי אירופה והנאצים הארורים, עד למתיישבים בימינו והמחבלים למיניהם. הכל הוא מסביב לאמונה זו שאנו נלחמים בעדה. אנו מכריזים שה' אלוהינו, אלוהי ישראל, הוא האלוהים האחד בשמים, בשמי השמים, בעולמות הרוחניים, בארץ, בכל האדם, בעמים השונים, בתרבויות, בהתפתחויות ההיסטוריות, ביצירי האדם ומעליו, שגם הרע נתון בידי ובשליטתו המלאה ואין עוד כח בעולם כולו בנגלה או בסתר שיצא משליטתו ואיננו שייך לו. כל כוחות הרע עושים מאמצים אדירים לשבור את אמונתנו, ולהראות כי הרע איננו נכנע לטוב. הם פועלים בכל המישורים: במישורים הרוחניים הם מבלבלים את השכל עם דעות שונות ומשונות, ברגשות, בתאוות וביצרים. הם מושכים את לב האדם לנסות מאחר האמונה ליצרים שפלים ובהמיים ובזאת לשבור את

הב"י בזה דהנה שמע ישראל ה' אלקינו ה' אחד לא נאמר כשאר מצוות התורה כלשון ציווי, וכמו ואהבת את ה'א שהוא ציווי, ואילו כאן כתיב 'הלשון שמע ישראל שאין זה ציווי אלא הר"ו הודעה ליהודי שידע את מהותו, והיינו כי כל המצוות ניתנו ליהודי אך מהו יהודי עצמו זה נאמר בפסוק זה, שמע ישראל, ה' אלקינו ה' אחד. אצל יהודי יש רק דבר אחד, ה' אלקינו ואין עוד מלבדו. בכל

לגיונה אלו, ס' צדקיה, מ' א' א' א'